

Poznámka redakce k stati J. Krále

V čísle 6/1968 jsme uveřejnili vyjádření prof. Josefa Krále, který si vyhradil, že ve vhodné době předloží své připomínky a námítky k č. 3/1968 Sociologického časopisu (monotematické číslo o vývoji čs. sociologie, které připravil kolektiv pracovníků a spolupracovníků katedry sociologie na universitě J. E. Purkyně v Brně).

V souladu s programovým úsilím našeho časopisu umožnit výměnu názorů mezi autory různých sociologických přístupů i různých generací — tak, jak to bylo vyjádřeno v redakčním úvodníku prvního čísla jeho prvního ročníku (1965) — přinášíme polemický příspěvek profesora J. Krále, jehož text byl se souhlasem autora redakcí nepatrně upraven. Považujeme však také za svou povinnost uveřejnit zároveň vyjádření profesora K. Gally — nejen ze samozřejmých důvodů osobních, nýbrž také s ohledem na věcnou informaci čtenářů.

Ačkoli se redakční kruh sám s publikovaným vystoupením neztotožňuje a vyslovuje politování nad tóny, které v této polemice zaznívají a kterých se náš časopis vždycky snažil vystríhat, má většina členů redakčního kruhu za to, že faktická stránka této diskuse upozorňuje na některé problémy, k jejichž prozkou-

mání a objasnění by se mělo přihlédnout při zpracování dějin československé sociologie.

Redakce

*

Osobní stanovisko doc. Pavla Machonina DrSc., člena redakčního kruhu SČ:

„Jako člen redakčního kruhu jsem byl proti uveřejnění článku prof. Krále v původní podobě. Prof. Král sice některé pasáže svého textu poopravil, ponechal však v článku několik míst, obsahujících ideologické a nepřímé invektivy vůči osobě prof. Gally.

Poučení řadou sektářských chyb, jichž se v minulosti sami dopustili, snažili se marxističtí sociologové — stejně jako jejich ostatní kolegové — v obnoveném rozvoji československé sociologie na počátku let šedesátých podporovat ducha tolerance a seriózní — byť vzájemně kritické — spolupráce různých proudů, z nichž se československá sociologie znovuvytvářela.

Domnívám se, že zmíněné pasáže článku prof. Krále jsou v rozporu s tímto duchem, znehodnocují jeho jinak velmi zajímavou a přínosnou stat' a neodpovídají jeho významnému postavení v dějinách československé sociologie.

Pavel Machonin“

Několik poznámek k číslu 3/IV 1968 Sociologického časopisu o československé sociologii*

JOSEF KRÁL

Několik sociologických pracovníků, většinou členů různých vysokoškolských kateder a jiných institutů za předsednictví vedoucího katedry sociologie filosofické fakulty brněnské university, se pokusilo — podle jejich tvrzení — o první náčrt syntetického vývoje československého sociologického myšlení a věnovalo jej padesátému výročí vzniku samostatného československého státu. Připadají tedy v úvahu především články nastiňující celkový vývoj československé sociologie nebo jeho

přehled. Jsou to články I. A. Bláh y, psaný pro symposium o slovanské sociologii k r. 1948, článek K. Gally *Vývojové tendence české sociologie* a článek D. Slávik a Priespevok k dejinám slovenskej sociológie. Ostatní články jsou studie nebo články víceméně monografické, ale ani tak svůj předmět namnoze nevyčerpávají.¹

Mohu-li článek Bláhův, vypočítávající také četné práce ze širokého okruhu sociálních věd, i když někdy mají jen nepatrnou souvislost s vlastní sociologií a i vě-

* V předmluvě jsem také uváděn mezi těmi, kdo přispěli svými zkušenostmi a znalostmi, ale sám jsem se této práce nezúčastnil z důvodů, o nichž

se nechci zmiňovat. Jinak bych se byl proti některým místům, proti nimž zde polemizuji, již tehdy ohradil.

decky jsou někdy málo významné, hodnotit celkem jako objektivní, nemohu tak označit článek Gallův, proti němuž mám námitky z hlediska vědeckého, některé i z hlediska osobního.

Galla rozeznává ve vývoji naší sociologie, nepočítá-li období představované Lindnerem, tři etapy: první od let osmdesátých 19. století do vzniku republiky, k druhé počítá dobu mezi oběma válkami s „reziduálním přežíváním“ do r. 1948 a k třetí etapě období od let šedesátých. Vypadá mu úplně doba od r. 1948 do let šedesátých.

První etapu mu představuje Masaryk a jeho první žáci, k nimž počítá Foustku, Beneše a Bláhu, ale opomíjí mou osobu, o čemž promluvím později. U Masaryka uvádí především, že k nám přináší vlastní, západní sociologii, založenou na kritickém realismu jako noetickém východisku, jež pak přijímá většina českých sociologů, především jeho první žáci. Jeho sociologii charakterizuje jako pragmatickou, sociálně angažovanou, otevřenou k současnému životu a k řešení aktuálních problémů, zejména sociálních a politických. Ovšem v tom prý zůstává Masaryk v rámci daného společenského řádu, v rozmezí krotkého reformistického programu nemarxistické, pragmaticky usměrněné sociologie a sehrává „retardační úlohu v rozběhu sociální revolučnosti u nás“, je „pokrokový liberál, ale není revoluční demokrat“. Je také hlasatelem a bojovníkem za etickou obrodu národa. Okruh sociologů, filosofů a vědců kolem něho se zasloužil o překlad významných současných děl (Masaryk sám, dodávám, dal přímo podnět k překladu Comta, sám jej revidoval, a k překladu Sullyho *Psychologie* — zda také přímo k jiným překladům, nedovedu dosud určit).

Nelze označovat jeho sociologii za pragmatickou, bere-li se pojem pragmatický v jeho původním základním smyslu, s jeho kritériem užitečnosti, osvědčování. V tom smyslu Masaryk pragmatikem nebyl.

Označuje-li Galla Masaryka za liberála, třebaš pokrokového, shoduje se v tom s rozlišováním, jež Syllaba přejímá pro ruské poměry podle Leninova rozlišování tří hlavních politických sil a linií v ruské demokratické revoluci a podle toho považuje Masaryka za liberála (viz jeho

spis: T. G. Masaryk a revoluce v Rusku, 1958, zvláště s. 40n., 106 n.). Ovšem podle pojetí demokracie vůbec a podle Masaryka samého a jeho různých výkladů nelze počítat Masaryka pouze k liberálům, byť pokrokovým, nýbrž k demokratům, kteří připouštějí a žádají revoluci v případě nutnosti, kde jde o obranu, hájení lidských práv atd.

Také Masarykův sociální reformismus nebyl právě „krotký“. Pozemková reforma, zrušení šlechtických výsad, odluka církve od státu, osmihodinový pracovní den a stávky pro něj, úplná svoboda po všech stránkách, vlastnictví, ať soukromé, ať společné, jež nepovažoval za svátost, nýbrž za prostředek k cíli, veškeré poměry vlastnické, v nichž viděl přechodnou formu (již v *Sociální otázce*, § 93), socialismus podle našich poměrů, postupné znárodnování, postupná socializace atd., nesvědčí o krotkém sociálním reformismu. Vidět v tom retardační úlohu v rozběhu sociální revolučnosti u nás lze toliko z hlediska krajního komunismu nebo socialismu hodně pozdních let.

Velmi uznale, myslím až příliš, líčí Foustku, k němuž se hlásí jako jeho žák a který jej habilitoval. Dokonce jej chválí, že překračuje Masarykovo pojetí demokracie v tom, že ji chápe nejen ve smyslu politickém a kulturním, ale i hospodářském a sociálním. Stačí jen poukázat na četné výklady Masarykovy o demokracii již dřívější (zejména v knize *Rusko a Evropa*) a citovat později větu ze *Sociální revoluce* (odst. 122): „Pravá demokracie nebude jen politická, nýbrž také hospodářská a sociální“, aby se ukázala nesprávnost Gallova tvrzení, leč by to byl Masaryk převzal od Foustky. V obecné sociologii se Foustka omezoval hlavně na propagaci studia sociologie. Z jeho překladů, jež vyjmenovává všechny, měl pro sociologii u nás hlavní význam překlad Giddingse (1900), ale Galla nejmenuje jiné neméně důležité překlady, jako Pelclův překlad Spencerova *Úvodu do sociologie* (1898), Peroutkův překlad jeho *Filosofie souborné* (1901) aj. Z posluchačů jeho semináře se k němu hlásí hlavně Galla; jiní významní pracovníci v sociologii, které Foustka uvádí jako své „odchovance“, se k tomu chovají později odmítavě (viz dále).

O Benešovi se zmiňuje Galla jen stručně, ačkoliv Beneš zahajuje u nás svým

spisem politickou sociologií a jako jeden z prvních posuzuje kriticky Durkheimův objektivismus, přestože dříve mu Galla věnoval větší články.

V druhé etapě popisuje Galla nejprve institucionální základnu sociologie, ale velmi neúplně. V první etapě byla její institucionální základna velmi skrovná. Sociologie se přednášela toliko na jedné universitě (více jsme jich neměli), Masaryk byl profesorem filosofie a sociologie se prý pěstovala toliko z dobré vůle profesorovy. Ale filosofie se pojímala podle tehdejší školské organizace velmi široce, nepatřily do ní jen vlastní filosofické disciplíny, nýbrž i psychologie, sociologie, pedagogika aj. Masaryk se habilitoval ve Vídni na sociologickou monografii (*Sebevražda*), byl docentem filosofie a sociologie byla po celou dobu jeho působení jedním z hlavních předmětů jeho přednášek. Venie se nedávaly přímo ze speciálních věd, nýbrž z filosofie se zřetelem k psychologií, k sociologii atd., přestože speciálně u nás byly tyto vědy chápány jako samostatné vědy. Jako docenti se tehdy habilitovali Foustka r. 1905, Beneš před válkou a Bláha na technice v Brně r. 1917 (potvrzen r. 1919).

V druhé etapě byl jmenován profesorem sociologie a filosofie Foustka r. 1919, profesorem sociologie Beneš r. 1922 (ale fakticky nevykonával tuto funkci pro svou činnost politickou), v Brně Bláha r. 1922 a v Bratislavě profesorem filosofie a sociologie od r. 1924 Král.

Jako docenti se habilitovali Král 1920 (venie zněla pro dějiny filosofie), v Brně pro sociologii 1926 Fischer, v Praze 1931 Galla, v Bratislavě Machotka a později Obrdlík, v Praze 1934 Ullrich, na vysoké škole obchodní Mertl, na technice Uhliř, Voráček 1945 pro etnologii, Boháč přenáší své přednášky z populacionistiky z fakulty přírodovědecké na filosofickou k sociologii; Galla je však většinou neuvádí.

Pěstování sociologie na pražské universitě charakterizuje tak, že jediným zástupcem „hlavního sociologického úsilí prvního období založeného na kritickém realismu“ byl Foustka. Foustka působil na fakultě do r. 1932. Že na pražské fakultě byla pěstována sociologie dále, a to Králem, jenž si vyžádal rozšíření své profesury o sociologii od r. 1934 a svou činnost na fakultě dělil mezi filosofii a so-

ciologii, v posledních letech pak se více věnoval sociologii, a to až do r. 1950, vedle něho poslední roky O. Machotka (když čeští profesori musili odejít z Bratislavy), dále jako docent Ullrich, tomu konstatování se vyhýbá tím, že sice mluví o „pražské škole“, ale nezmiňuje se o působení jejích členů na universitě. O tom, jak tuto jejich činnost zkresluje a podceňuje, viz dále. Také opomíjí uvést, že členy České akademie věd a umění byli od r. 1917 Foustka jako člen dopisující, od r. 1926 Foustka a Král jako členové mimořádní a pak řádní a od r. 1945 na návrh Králův byli zvoleni Bláha, Fischer a Boháč.

Z jednotlivých sociologů charakterizuje Galla podrobněji Bláhu (uvádí také jeho školu), Chalupného a Fischera a zmiňuje se též o marxistických sociolozích (jmenuje L. Svobodu, Václavka a pedagoga Blažka, ale opomněl dřívější marxisty jako Skaláka, Hrdinu, P. Raimana, J. Táboru [Kabeše] a „pseudomarxistu“ Čecháčka). Pokud se jeho charakteristika naší sociologie do r. 1936 liší od mojích, nechci se jí blíže zabývat a odkazuji na svou stať.

Na konci oddílu o druhé etapě sociologie u nás se Galla zmiňuje o skupině Sociálních problémů a celkem stručně a povšechně ji charakterizuje. Protože mne uvádí až zde jako jejího reprezentanta a věnuje mi několik řádků, pojednám nejříve o tom.

Především vytýkám, že mne neuvedl mezi přímými žáky Masarykovými, ačkoli je to uvedeno i v příručních slovnících (např. ve Filosofickém slovníku, Příručním slovníku ČSAV), nehledě k tomu, že sám se k tomu ve své stati hlásím a také to dokládám. Toto opomíjení mne vede k tomu, abych pro lepší informaci zejména mladších adeptů sociologie a čtenářů této revue podrobněji vylíčil svůj vztah k Masarykovi.

Posluchačem Masarykovým jsem byl od počátku svého studia na universitě, od r. 1901 do r. 1905, kdy Masaryk po několika semestrů přednášel sociologii a předtím snad naposled praktickou filosofii, a jsem asi z nečetných ještě žijících posluchačů těchto přednášek. Byl jsem také členem jeho semináře a posléze knihovníkem. Z referátů, jež jsem tam měl, uvádím aspoň referát o jedné kapitole z *Anti-dühringa* a o spise Isajeva *O socializmě*

našich dněj (z r. 1902). O mém zájmu o novější sociologii vůbec svědčí, že jsem v tehdy zahájeném semináři Čádově vypracoval seminární práci o R. Wormsovi jako sociologu. Mimo jiné jsem podrobně četl Spencerovu *Autobiografii* (1902). Po referátu o Hobbesově *De cive* jsem byl Čádou vyzván k překladu tohoto spisu pro Filosofickou bibliotéku ČAVU (překládán v r. 1905/6, tiskem vyšel r. 1909). Ke konci studia na universitě jsem byl četbou Karějevova *Vvedenie v izučenie sociologie* (1897) upozorněn na Lindnerovy *Myšlenky k sociální psychologii* (z r. 1871), u nás dosud opomíjené. To mi bylo podnětem, abych zhodnotil význam spisu a určil jeho místo v naší sociologii. Prvním výsledkem toho byla disertace *Lindner jako sociolog*, podaná r. 1908, a jedním jejím recenzentem byl také Masaryk. Abych podrobněji určil místo tohoto spisu v dějinách sociologie vůbec, rozšířil jsem disertaci na studii *Herbartovská sociologie*, která byla hotova před r. 1918, ale pro tiskové potíže uveřejněna až roku 1921 ve spisech Akademie a odměněna jednou z významných cen Akademie, Katzovou. Když bylo r. 1919 povoleno podávat habilitační práce psané, předložil jsem tuto studii a její v určitém smyslu tematický doplněk *Vztahy sociologie, psychologie a pedagogiky* (tištěné až r. 1922) jako habilitační práci a očekával, že v případě schválení mi bude vzhledem k tématům udělena venie pro filosofii se zřetelem k sociologii, ale místo toho venie zněla pro dějiny filosofie. (Krejčího k tomu vedla asi potřeba docentů pro obsazování nových profesur; co k tomu vedlo Foustku, který byl členem komise při závěrečném aktu, jako nově jmenovaného profesora sociologie, nevím). Tím mi byla vlastně jako hlavní učební obor uložena filosofie, jež však již nezahrnovala sociologii jako dříve. Nehodlaje se vzdát sociologie v další činnosti, vyžádal jsem si při svém jmenování profesorem na universitu Komenského r. 1924 rozšíření profesury o sociologii, stejně jako po svém jmenování na universitu Karlovu (r. 1932) od r. 1934.

Jako jmenování přímí žáci Masarykovi vycházím také — ostatně jako většina empirických sociologů — z kritického realismu, jenž, přenesen do sociologie, odmítá krajní individualismus a kolektivismus,

u sociálního jevu zdůrazňují psychickou stránku, podržují v základě Masarykovo třídění věd a místo sociologie v něm, dělení sociologie na statiku (skladbu) a dynamiku (filosofii dějin), a přijímám pluralismus sociálních činitelů aj. Tak mne lze i po této stránce pokládat nejen za posluchače, nýbrž i za žáka Masarykova, byť ne ortodoxního, jak ukazuje např. moje studie o Masarykově *Sebevraždě* (1927). Rozvrh učebnice novější sociologie, již jsem z velké části zpracoval a téměř celou vyložil v přednáškách, podává heslo *Sociologie* v Ottově slovníku naučném nové doby (vedle Foustkova), jež Galla však neudává; vědoslovný úvod obsahuje skriptum *Nástin sociologie I*, 1945, sociologie se týkáji některé populární úvahy rozhlasové v později zabavené sbírce *Nad člověkem a společností* (1946). O Masarykově filosofii a sociologii jednáji články a řeči, jejichž soubor jsem vydal pod názvem *T. G. Masaryk, filosof humanity a demokracie* (1947), jež Galla také neuvádí. Když počínala protimasarykovská kampaň r. 1950 a jeho někteří dřívější vyznační i na universitě se odmlčeli, konal jsem v letním semestru jednohodinovou přednášku *Masaryk, filosof a sociolog*. V padesátých letech jsem vypracoval několik podrobných studií o některých Masarykových hlavních spisech, z nichž jako první přijde do tisku vydání *Základů konkrétné logiky* s obšírným úvodem.

K tomu ještě dodávám, což s tím vším souvisí, že jsem po celou dobu hájil oprávněnost sociologie jako vědy a svobodné pěstování jejích jednotlivých směrů, ovšem vědeckých.

Tyto věci jsou jistě většinou prof. Gallovi známy, nebo mu mohly a měly být známy, jako dřívějšímu docentu sociologie a nynějšímu profesoru vysokoškolské pedagogiky na téže universitě, a proto nemohu než se domnívat, že mne neuvádí mezi přímými žáky Masarykovými z osobních důvodů. Měl-li nějaké věcné důvody pro to, měl je uvést.

Kdo byl ještě více odbyt, byli ostatní členové skupiny Sociálních problémů. Galla o tom píše, že se kolem mne shromáždili někteří mladší sociologové a vytvořili okruh pracovníků kolem Sociálních problémů a později ve Společnosti pro sociální bádání. Někteří byli členy semináře prof. Foustky, který je dříve počítal ke

„svým mladým vědeckým přátelům“, jako Machotka, Ullrich, Galla, Mertl aj. (viz jeho předmluvu ke knížce Machotky a Ullricha *Sociologie v moderním životě*, 1928), a o nichž píše v článku o sociologii v OSNND (78), že jako odchovanci jeho semináře „prošli přísnou školou vědeckou“. Ačkoli v úvodu ke své jmenované studii z r. 1928 mu děkovali „za mnohé cenné pokyny“, později Machotka v kritice citovaného článku z OSNND prohlašuje jménem svým, Ullrichovým a Mertlovým, že byli sice posluchači jeho semináře, ale Foustka že jim nedal „ani formování metodické, ani nějakou celkovou orientaci“, že se vědecky formovali pobytem u cizích vynikajících sociologů² — doplňují podle jejich prací jmény, jako byli durkheimovci Halbwachs, Mauss a Bayet, dále Max Weber, von Wiese, Thurnwald, Sorokin a jiní američtí sociologové. Měl jsem k nim poměr nikoli jako k žákům, nýbrž jako k mladším spolupracovníkům; působil jsem tehdy ještě v Bratislavě a v Praze jsem jen suploval. I když jsme se v hlavním stanovisku celkem shodovali, přece jsme se v něčem lišili, např. ve východisku, jak je z uvedeného zřejmé.

Sám jsem charakterizoval jejich společné stanovisko v hlavních rysech jako zcela objektivní, empirické, jež v teoretické sociologii odmítá hodnocení a aplikaci poznatků a s nímž spojují exaktní metody výzkumné, zejména statistické (*Československá filosofie*, s. 200).

1. Galla uvádí jako naše (někdy vyjímá odchylné znaky u jednotlivců) společné znaky, že jsme „se postavili na teoretické stanovisko sociologického odpoutání od jakékoli filosofické základny. V podstatě však byli všichni po gnoseologické stránce pozitivisty“. Odmítáme tedy, rozumím-li tomu dobře, jako východisko jakoukoli filosofickou základnu, ať materialistickou, jako z ní vychází marxistická sociologie, ať idealistickou, ale vycházíme z faktu společenské skutečnosti, ze sociálních jevů a z jejich pozorování. Noeticky vycházíme z kritického realismu, tj. z kritického pozorování sociální skutečnosti, ne z naivního realismu nebo fenomenalismu, ovšem pojem kritického realismu možno brát širě, než jak se často užívá. Gnoseologicky prý jsme pozitivisty, ale v jakém smyslu,

v starším comtovském nebo durkheimovském, jak o nich mluví Durkheim (viz *Pravidla sociologické metody*, č. př. 14), nebo v novějším, jak se jej pokouším vysvětlit (viz článek *Pozitivismus, dialektický materialismus a filosofie*, Česká mysl, 1947, s. 211n.), nebo v jakém vůbec? Ostatně ustavení sociologie jako vědy, jako většiny věd vůbec, se dalo právě odpoutáním od filosofie a jejím osamostatněním. Tento poměr chápeme obráceně než Galla: od věd se dochází shrnováním jejich pozorování a domýšlením jejich závěrů k filosofii.

2. Dále Galla praví, že jsme se postavili na „striktní stanovisko sociologického scientismu a odvrácení od jakékoli zaangažovanosti sociologie v praxi“, s jakousi výjimkou Machotkovy a Ullrichovy *Sociologie v moderním životě*, a že jsme si (podle Ullricha) vzali za „úkol naprosto objektivně a empiricky, tj. bez ideologických příměšků a praktických zřetelů, poznat sociální skutečnost“. Pokud to prostě znamená, že stojíme v sociologii na přesném vědeckém stanovisku a že chceme poznat objektivně sociální skutečnost, např. bez vlivu stranické ideologie, bez předpojatosti a bez předem pojatých cílů, možno s tím souhlasit, ale nikoli s tvrzením o „odvrácení od jakékoli angažovanosti sociologie v praxi“. Vždyť již v programu revue se vytýká jako druhý hlavní úkol revue soustavné řešení sociálních problémů, jak je ukládá „úsilí moderní společnosti o záměrné řízení jejích osudů a účelnou úpravu jejích řádů“ — tedy nikoli odvrácení od zaangažovanosti sociologie v praxi. K studii, již cituje, uvádím ještě např. soubor článků: *Dnešek, staré myšlení a nová společnost* (Sociální problémy III, 1934), články uvedené v mé stati a další, jež budou ještě uvedeny při jednotlivých příspěvcích, svůj článek *Nezaměstnanost inteligence* (Sociologie a sociální problémy VI), *Volný čas a jeho užití* (1962 — v rkp.), *Sociální plánování* v Kruhu aj.

O zásadním stanovisku v této věci viz ještě můj výklad o aplikované sociologii v hesle *Sociologie*, odst. VIII, a v *Nástinu sociologie*, s. 8.

² Viz *Sociologie a sociální problémy VI*, s. 214 — Macků je zařazuje podle Foustky a ignoruje Machotkovo prohlášení (viz jeho článek, *Sociologický časopis* č. 3/1968, s. 309).

3. O užití introspektivní metody viz také v mém *Nástinu I*, s. 20/1: „Ale protože sociální jevy obsahují vždy složku duševní..., je třeba užít metody introspektivní, sebezpozorovací, pozorovat je na vlastním vnitřním životě. Nelze plně porozumět kulturnímu projevu, neznáme-li jeho vnitřní, duševní motivy, a jeden ze způsobů znát je je sebezpozorování“. Dále viz výklady Ullrichovy o potřebě a omezení introspektivní metody v jeho *Vývoji sociální psychologie* na různých místech (Sorokinovy *Sociologické nauky přítomnosti*, s. 623) a užívání introspekce v Machotkových článcích sociálně psychologických.

4. Nerozumím dobře tvrzení, že jsme si dali do programu pěstovat empirickou sociologii, čili že jsme asi nechťeli pěstovat jakoukoli jinou; Galla uvádí „řadu sociologických studií výzkumné povahy, které se týkaly sociologie mravů, politiky, byrokracie, rodiny, poměšťování pražského okolí aj.“ Samozřejmě jsme nechťeli pěstovat sociologii spekulativní. Miní-li tím Galla, že jsme nechťeli pěstovat systematickou sociologii nebo dynamickou, sociologii společenského vývoje (filosofii dějinnou), nikde jsme se toho nezrekli, zdůrazňujice v té době u nás aktuální potřebu empirické sociologie, empirických metod, ale podali jsme k tomu příspěvky (Voráček) nebo — jak ukazuje Králův rozvrh učebnice — jsme měli v úmyslu podat systematickou učebnici sociologie.

Galla neuvádí ani jména většiny členů této skupiny, ani jejich významnější práce. Proto je uvedu zde, pokud nejsou již charakterizovány v mé stati v Československé filosofii. Společným výzkumem většiny jich jsou *Soziologische Studien zur Verstdterung der Prager Umgebung* 1938, ještě za spolupráce jiných a členů sociologického semináře, a výtah pořízený Ullrichem pro posluchače Vysoké školy politické a sociální, *Nástin sociologické analýzy pražského okolí*³.

Otakar Machotka, docent a profesor sociologie v Bratislavě, od r. 1939 na Karlově universitě a VŠPS, emigroval v březnu 1948, od r. 1950 profesor sociologie na

Harpur College Státní university newyorské v Binghamtonu. Zabývá se nyní zvláště sociální psychologií. Další jeho práce: *Sociálně potřebné rodiny hlavního města Prahy* 1936, *Americká sociologie* 1938 (výsledek studijního pobytu v USA v r. 1934/1935), *Amerika, její duch a život*, hotovo 1941, vyšlo 1946 (roční pobyt v USA 1946), *The Unconscious in Social Relations* 1964, T. G. Masaryk (angl.) 1950. O jeho sociální a politické angažovanosti svědčí *Socialismus českého člověka* 1946, spolupráce na programu československé národní socialistické strany 1945, místopředsednictví v České národní radě při pražském povstání 1945 (redigoval a zčásti napsal *Pražské povstání* 1965). Jeho skripta: *Sociologie* (na zdravotnické škole) a *Sociální psychologie* (na VŠSP).

Zdeněk Ullrich (1901—1955), profesor na Vysoké škole politické a sociální, emigroval 1948, profesor na universitě nejprve v Alexandrii, zemřel v Káhiře. Upravil a doplnil přehledem vývoje sociální psychologie aj. Sorokinovy *Sociologické nauky přítomnosti* (1936) a tím pořídil pro nás učebnici o sociologických směrech, dlouho jedinou a dosud hojně užívanou. Vedl výzkum poměšťování pražského okolí a napsal většinu statí o něm. Dále napsal *Osvobození práce* (1947), četná hesla v Ottově slovníku naučném nové doby a *Sociologii* (skripta pro VŠSP). Článek *Několik základních poznámek k sociologii podniku* (1946) označuje V. Čech jako podnětný (Sociologický časopis č. 3/1968, s. 392n.). Mauss v *Short History of Sociology* velmi lituje jeho předčasného úmrtí.

Jan Mertl, později profesor na Vysoké škole obchodní, napsal knihu *Byrokracie, studie sociologickopolitická* (1937) a četné menší studie. Za okupace se dopouští osudného omylu v orientaci národní, politické a vědecké a podléhá vlivu německého nacionálního socialismu (*Dnešní Německo*, 1939). V *Dějínách politického myšlení* (1943) přijímá v některých článcích ideologii nacistickou pro naše poměry a naše státní zařazení do německé říše, uveřejňuje v knihovně politických klasi-

³ Při uvádění mých prací píše Galla nějakým omylem, že jsem napsal o Lindnerovi studii (Bratislava 1930) a větší studii o základním díle Lindnerově, a obě studie přeložil do češtiny. Ve skutečnosti je tomu takto: K překladu *Myšlenek k psychologii společnosti jako základu společenské vědy* jsem napsal úvodní studii G. A. Lindner, *Život*

a filosofie, ČSAV 1929. Studie o G. A. Lindnerovi, Bratislava 1930, jednájí: I. o Lindnerovi jako publicistovi, s. 9 — 96 (byla to vlastně příprava pro jeho sociologii), II. o Lindnerovi jako novelistovi a dramatikovi a III. o Lindnerovi jako pedagogu, 113—151. G. A. Lindner, *Záhada štěstí*, ČAVU 1931 (přeložil).

ků překlady absolutistických politiků jako spisů „Friedricha Velkého“, prvních knih Hobbesova Leviathana aj. Pozbyl členství ve Společnosti pro sociální bádání.

Josef V o r á č e k, docent etnologie, napsal habilitační práci *Rodina 1945, Počátky vlastnictví a práva ve světle etnologie* 1936, *Úvod do studia člověka, společnosti a civilizace* 1940, a články o sociologii.

Z ostatních členů uvádím ještě aspoň jména a povšechně jejich pracovní obor: sociálního psychologa Jana S o u č k a, demografa Jaroslava K o r č á k a, zejména s jeho teorií národnosti (Sociální problémy 1931) a jinými články, Františka D ě d k a, vydavatele týdeníku Kruh s četnými sociologickými články a poznámkami a překladatele Sorokinovy *Krise našeho věku* (1947).

Členem Společnosti a spolupracovníkem Sociálních problémů byl též populacionista a statistik Antonín B o h á č (1882—1951) s příspěvky demografickými a zejména k teorii národnosti a k problémům národnostním.

*

Pro srovnání s činností Gallových vrstevníků, členů Společnosti pro sociální bádání, uvedeme jména a stručnou charakteristiku prací Gallových a vývoje jeho názorů.

Po habilitační práci hodnotícího směru (*Pokrok jako idea a společenská skutečnost* [1930], velmi kritizované zejména Chalupným a Machotkou a s Gallovou odpovědí [1930]) a po několika studiích z obecné sociologie se Galla obrací k studiu české vesnice a ve svých pracích se stává poplatným ideologii agrární strany.

Studie *Sány, příspěvek k sociologii družstevnictví v československé vsi*, (1937) — s předmluvou ministra zemědělství Zadíny a „velmi cennými pokyny“ Alice Masarykové — ukazuje tendenční zabarvení ve prospěch agrárních družstev, aniž vykládá objektivně a dostatečně problematiku zemědělského družstevnictví (viz o tom Sociální problémy V, s. 228n.).

Druhý, rozsáhlejší spis *Dolní Roveň, sociologický obraz české vesnice* (1939), popisuje vesnici a její život po většině jeho stránek zvláště příznivých, vesnici s mnoha vymoženostmi technickými i hospodářskými, jichž se jí dostalo vlivem agrárního předáka ministra Udržala, „budovatele moderní Rovně“. Galla např. omlou-

vá spaní čeledi ve chlívě („na palandě, v teple živočišného dechu, je příbytek, který mu dala tradice i mrav“ s. 212) a ohání se stranickými hesly jako vědeckými termíny (např. „zákon života a práce na půdě, na který poukázal i Antonín Švehla, Rudolf Beran, Jindřich Žilka i jiní“, s. 128), místo aby toto heslo politického života kriticky posoudil. Lze o této práci užít posudku Chalupného, jehož si Galla jako sociologa velmi váží, o jeho dřívější práci, že nelze vždy určit, kdy u něho přestává věda a začíná osobní politika (viz Sociologie a sociální problémy, VII, s. 70n.).

Po válce se začíná Galla hlásit k historickému materialismu a přechází — když byla sociologie proskribována — k vysokoškolské pedagogice, jejímž profesorem se stává (jeho práce z tohoto oboru: *Úvod do didaktiky vysoké školy* 1957, *Úvod do sociologie výchovy* 1967, po obširném historickém úvodu program marxistické sociologie výchovy). Teprve když se zase obnovila výuka sociologie, ovšem marxistické, vrací se k sociologii a líčí v článku zde posuzovaném vývoj sociologie u nás tak, že končí marxistickou sociologií jako oficiální, ovšem její — byť stručná — charakteristika schází.

Druhé období se podle Gally zhruba kryje s obdobím mezi oběma světovými válkami a „reziduálně přežívá až do roku 1948“. Ale v tomto období sociologie nebyla vždy pěstována stejně svobodně, jako za první republiky. Okupací a uzavřením vysokých škol nastává období potlačování sociologie jakožto vědy „západnické“ a „židovské“. S obnovou naší samostatnosti a s otevřením vysokých škol byly obnoveny podmínky k svobodnému pěstování sociologie, ale přistoupil nový, účinný činitel. S oceňováním zásluh Sovětského svazu o naše osvobození a se zesílením sovětského vlivu se také dostavilo větší oceňování sovětské vědy a zejména oficiálního sovětského světového názoru, marxismu-leninismu. V SSSR nebyla uznávána sociologie jako věda a měl ji nahradit historický materialismus. Ten byl pak také u nás, a i jinde, např. v Polsku, stavěn proti sociologii a podporován oficiálními kruhy. Z jednotlivců u nás sociologii ostře napadal zejména profesor Kolman. Proti domácím pracím a obzvláště proti překladu Sorokinových *Současných*

sociologických teorií byly stavěny brožury G. A. Alexandrova, autora *Dějín západoevropské filosofie*, velmi kritizovaných Ždanovem. Brožuru o teoriích společenského vývoje (č. př. 1947) doprovodil Kolman v předmluvě tímto doporučením: „Ať si porovná náš čtenář Alexandrovův ucelený a hluboký výklad o jakékoli otázce třeba jen s tou eklektickou »sociologickou« kaší, kterou podle receptu reakcionáře Pitirima Sorokina krmí dosud někteří naši »sociologové« široké ctěné publikum a naši akademickou mládež“. Ale Alexandrovovy brožury jsou opravdu jen brožury. A profesor Kolman, který vystupoval tak odmítavě a nesnášenlivě k sociologii a jejím představitelům, byl r. 1962 delegátem za československou sociologii ve Washingtonu.

Historický materialismus oficiálně převládl a např. i ve sboru filosofické fakulty byl proti mně uplatňován argument, že sociologie jako věda zanikne. Přesto se však sociologie na universitě udržela — i když r. 1948 profesori Machotka a Ullrich emigrovali — do r. 1950, kdy jsem měl přednášky i seminář ze sociologie. Tak skončilo období zápasu mezi sociologií a historickým materialismem (teprve r. 1952 vyšel překlad obšírné učebnice historického materialismu F. V. Konstantinova) a začalo období soumraku nebo temna sociologie.

Sociologie byla prohlášena za buržoazní pavědu a přestala existovat jako předmět výuky na všech školách. Oba české časopisy zanikly, ze společností se udržela toliko Společnost pro sociální bádání, která se roku 1950, kdy byla založena Mezinárodní sociologická asociace, k ní přičlenila, ale mimo členských schůzí nemohla vyvíjet větší činnost. Sociologové, pokud zůstali, mohli pracovat jen soukromě, pro zásuvku. Teprve když byla v SSSR ustavena sociologická společnost jako součást Akademie věd r. 1958 (Poláci začali dříve, po poznaňském povstání r. 1956), ustavila se sociologická odbočka při Filosofické jednotě 1958 a přihlásila se také k Mezinárodní asociaci (s datem založení 1880, jež však správně platí o založení Filosofické jednoty). Kongresu v Miláně-Strese r. 1959 se účastnila (podle seznamu) jedenáctičlenná delegace a kongresu ve

Washingtonu r. 1962 delegace tříčlenná, k níž patřil také prof. Kolman. Byli to vesměs marxisté.⁴

Třetí etapa naší sociologie začíná podle Gally od let šedesátých budováním marxistické sociologie, doháněním orientace ve světové sociologii marxistické i nemarxistické, rozšířením institucionální základny a rozmnožením pracovišť.

Ještě několik dalších poznámek k závěru Gallova článku. Po uvedených kritických poznámkách je, myslím, odůvodněné uvést jako jednu zvláštní skupinu sociology kolem Sociálních problémů, která svým způsobem přispěla ke kritičtějšímu a objektivnějšímu pěstování sociologie u nás a k obeznámení se s jinými hlavními směry tehdejší sociologie. Galla se však o nich zmínil spíše jen mimochodem, a vůbec se o nich nezmiňoval ve svých dvou resumé (podobně jako Macků ve výňatku ze svého referátu ve Špindlerově Mlýně v Sociologii 1966). Galla také v obou resumé počítá první etapu do první světové války a druhou od rozvíjení institucionální základny atd. po druhé světové válce. Vůbec jsou obě resumé ještě stráničtější než článek sám.

Dále podle Gally pro marxistickou sociologii s dialektickým a historickým materialismem jako základem nemohou být relevantní idealistické koncepce filosofické, o něž se česká sociologie — s výjimkou skupiny marxistů — opírala, ovšem vyjímá z toho některé gnoseologické principy, jež umožňovaly dopátrat se objektivní pravdy a s nimiž marxistická sociologie mohla souhlasit. Termín „filosofické koncepce idealistické“ je široký. Galla z nich vyjímá některé gnoseologické principy, výslovně jmenuje toliko kritický realismus — které tedy ještě ostatní? Dále které filosofické idealistické koncepce, metafyzické (ontologické) či etické? Bylo by dobře, kdyby je Galla vyjmenoval a určil, od kterých — kromě marxismu — se má sociologie odpoutat.

Co se týká sociální zaangažovanosti čili užití sociologických poznatků v praxi, v jednání atd., rozumí se přece samo sebou, že sociologické poznatky mají sloužit také praxi, ale jde o to, aby se zaangažovanost neobjevila dříve, než se přistoupí ke zkoumání, a neměla na ně vliv.

⁴ Tuto dobu soumraku sociologie měl Galla aspoň nějak charakterizovat a vysvětlit, co vedlo k odmítnutí dosavadní sociologie na řadu let, zda vnitřní činitelé či vnější, politické nebo ideové, kulturní.

Také je to spíše úkolem sociologie praktické nebo aplikované. Mimoto pohřešuje Galla anachronicky v předválečné době u některých sociologů angažovanost v marxistickém smyslu.

Posléze by bylo jistě dobře, kdyby byl Galla shrnul ony dialektické momenty a rysy strukturálně funkcionalistických koncepcí, jichž by marxistická sociologie mohla užít při zhodnocování dosavadní české sociologie a při budování sebe samé. Byl by tím blíže charakterizoval naši marxistickou sociologii a tím i třetí (podle něho) etapu naší sociologie vůbec.

Z jiných článků v čísle 3/1968 Sociologického časopisu se zmiňují o článku Dušana Slávika, který se také pokouší periodizovat dějiny slovenské sociologie, a to analogicky podle periodizování české sociologie. Třetí periodu počítá od založení university Komenského, ale sociologické myšlení počíná vlastně již u hlasistů a prúdistů, zřejmě Lajčiakem a Štefánkem (viz o tom již také v mé stati v *Československé filosofii*, kterou ovšem necituje), ale universitou se mu dostalo vysokoškolské základny a akademického vědeckého školení (viz např. článek Jána Schweinerta *Štúdia o tradícii* v *Sociálných problémoch*, I. 1931, 231—251). Uvádí jako učitele sociologie profesora Krále a docenty Machotku a Obrdlíka. Českým sociologům vytýká, že do svého odchodu nevychovali žádného docenta-Slováka. Správněji to vysvětluje A. Hirner v článku *Sociologický ruch na Slovensku* (*Sociologie a sociální problémy* VII, s. 47).

O rozdílu v názorech brněnských a pražských sociologů jedná také ve svém článku *Brněnská sociologická škola a její tradice* Jan Macků. My se spokojujeme pravidelně názvem skupina, protože se domníváme, že název škola se vztahuje na směr, jenž má své význačné teorie a význačné představitele, jak ji představují např. durkheimovci, a jak toho názvu užívá např. Sorokin v *Sociologických náukách přítomnosti*.

Macků vidí jeden takový rozdíl v připustnosti hodnotících soudů. Brněnská škola připouští hodnotící soudy v teoretické sociologii a Macků to dokládá citátem z Bláhy; o našem stanovisku cituje mou charakteristiku mladších členů sku-

piny, že v teoretické sociologii odmítají hodnocení a aplikaci poznatků (ve sborníku *Brněnská sociologická škola* 1967, s. 12, uvádí dokonce „odmítání hodnocení a aplikaci poznatků v praxi“). Ve skutečnosti pražská skupina odmítá hodnocení v teoretické sociologii a odkazuje je — stejně jako aplikaci poznatků — do praktické (aplikované) sociologie, takže hlavní rozdíl mezi oběma názory je v tom, do kterého oddílu sociologie je řadí (viz o tom v mém článku *Sociologie* v *Ottově slovníku naučném nové doby*, odst. VI a VIII, a také v *Nástinu sociologie*, I, s. 8).

Ovšem je třeba vymezit, co se rozumí hodnocením, např. vyplývá-li hodnocení jako výsledek ze srovnávání jevů téže kategorie, nebo zda se omezuje na morální hodnocení nebo moralizování. Obrdlíková sama připouští, že Bláhova angažovanost byla v jeho spisech někdy na újmu vědeckosti podání, a myslí tím dobře míněné, horlitelsky zanícené pasáže o tom, co by se mělo a co by se nemělo dělat (*Brněnská sociologická škola*, s. 47).

Jde také o to, aby ta zaangažovanost nezesilovala předsudky, jež mají být překonány a proti nimž tak vystupuje např. Spencer a Durkheim.

Jako další charakteristický rys Brněnské sociologické školy Macků uvádí, že dospívá víceméně k strukturalismu. To by, myslím, vyžadovalo obšírnějšího výkladu o strukturalismu ve vědách vůbec a v sociologii a příbuzných vědách zvláště. Macků upozorňuje také na Mukařovského pojetí strukturalismu v estetice v článku v *Sociálných problémoch* 1935 (byl otištěn s pokračováním ve *Studiích* 1966), ale Mukařovský se později jako jeden z prvních postavil proti strukturalismu v článku *Ke kritice strukturalismu v naší literární tvorbě* (*Tvorba*, 1951, č. 40).

A nakonec ještě několik slov pro domo. Psal jsem tyto kritické poznámky, jednak abych doplnil některé pasáže, kde byli opomenuti téměř vůbec nebo zčásti někteří pracovníci, jednak abych opravil, kde byli oni neb jiní posuzováni nevěcně nebo nesprávně — ať vědomě, ať z nedostatečné znalosti nebo omylem. Kde se jednalo o odchylné názory bez záměrného znehodnocování, na ty jsem nereagoval, odkazuje na své názory jinde pronesené nebo chápe je jako různost názorovou, a vyhradil jsem si možnost případně o nich

поjednat při jiné příležitosti. Nebylo mi vítáno, že jsem musil jednat také o sobě, ale protože se číslo o historii čs. sociologie dostalo jistě také do rukou nedosti informovaných čtenářů, bylo nutno, aby slyšeli i druhou stranu. A také proto, že toto číslo bylo věnováno výročí vzniku Československé republiky a nebylo vypracováno celé s náležitou objektivností a bez regionálního omezení, jak by tomu vzhledem k uvedenému věnování mělo být.

Резюме

Иосиф Крал: Несколько замечаний к социологическому журналу № 3 за 1968 год о чехословацкой социологии

Статья с одной стороны пополняет набросок развития чехословацкой социологии как указывается в социологическом журнале № 3 за 1968 г., а с другой стороны полемизирует с некоторыми там выраженными взглядами. Как дополнение, так и полемика касаются больше всего статьи профессора Галла о тенденциях развития чешской социологии. Галла упрекают в том, что его распределение на этапы неправильное в том, что второй этап продолжается вплоть до 1950 года, а не до 1948 года когда, как преподавание социологии, так и ее общественное выражение было подавлено (приведение первого и второго этапа в резюме не указывается в согласии с самой статьёй). Пятидесятые годы подавления социологии Галла вообще не объясняет, далее не объясняет возникновение марксистской социологии в начале 60-х лет (социологическое общество возникло у нас в 1964 году). Кроме того не приводит более конкретную характеристику чешской марксистской социологии, как социологии третьего этапа. Отдельные социологические группы автор пополняет главным образом группой социологов вокруг журнала Социальные проблемы (позже Социология и социальные проблемы), которых Галла только кратко касается, односторонне характеризует, их самих и их работы не называет. Больше внимания уделяет автору упомянутой статьи, о котором говорит как о представителе группы, но не указывает его как ученика Масарика, куда по праву принадлежит. Эти недостатки автор пополняет или же исправляет. Ни в одном из обеих резюме Галла об них не говорит. Автор намечает развитие взглядов Галла и обозначает их как приспособляющиеся политическим изменениям. Оценивая Масарика, Галла называет его либералом, между тем как Масарик на основе своих толкований о демократии и своей практики должен был быть назван демократом. Одно из остальных замечаний автора касается статьи И. Мацку, видящего главную разницу между брненской и пражской

группой в допустимости оценивающих судов и в аппликации социологических сведений в теоретической социологии, между тем как пражская группа включает их в практическую социологию.

Summary

Josef Král: Some Comments on the Sociological Review No. 3, Vol. 4, 1968 concerning the Czechoslovak Sociology

The article both complements the outlines of the development of the Czechoslovak sociology as presented by the Sociological Review No. 3, Vol. 4, 1968 and polemizes with some views presented therein. The complement as well as the polemics concern mostly the article by Professor Karel Galla on the developmental tendencies of the Czech sociology. Galla's division into stages is criticized in that his second stage reaches up to 1950 and not 1948, when the teaching of sociology as well as its public cultivation were suppressed (the indication of the first and the second stages in the summary is not in accordance with that presented in the article itself). Galla does not explain the suppression of sociology in the fifties, neither does he explain the beginnings of the Marxist sociology in the early sixties (the Czechoslovak Sociological Society was founded in 1964). He also fails to present a more exact characterization of the Czech Marxist sociology as the sociology of the third stage. The author complements the separate sociological groups mainly by the group of sociologists around the review "Social Problems" (later "Sociology and Social Problems"); Galla mentions them only briefly, characterizes them one-sidedly and, for the most part, fails to give their names and the titles of their works. He devotes more attention to the author of this paper, whom he denotes as the representative of the group, but whom he omits to mention among Masaryk's direct disciples. The author complements or corrects these shortcomings which, however, are not included in the summary. He outlines the evolution of Galla's views and denotes them as conforming to political changes.

In appreciating Masaryk, Galla characterizes him as a liberal, whereas Masaryk — on the basis of both his comments on democracy and his practice — should be characterized as a democrat. One of the author's comments refers to the article by Jan Macků who sees the principal difference between the Brno and the Prague groups in the admittance of value judgements and in the application of sociological findings in theoretical sociology on the part of the Brno group, whereas the Prague group classifies them as belonging to practical sociology.